

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОЄМНОСТІ ПОКОЛІНЬ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

Концептуальною основою реалізації положень Болонської декларації в Україні виступає поступовий перехід від репродуктивного-авторитарного типу спілкування між викладачем і студентом до освіти гуманістично-інноваційного типу зі збереженням кращих вітчизняних традиційних парадигм взаємодії молоді людини і наставника. Сутністю надбання освіти є не тільки засвоєння знань, умінь та навичок, але й розвиток особистості в цьому процесі. Особливого значення набуває розвиток особистості, коли мова йде про захисника країни і його навчально-професійну підготовку у військовому ВНЗ, специфікою якої є спеціальна психологічна підготовка. В умовах політичних та економічних проблем, ефективність педагогічного процесу значною мірою визначається саме діалогом: наставник – той, хто навчається. Підвищення якості освіти вбачається в ефективній передачі викладачами, батьками свого життєвого досвіду молоді, з одного боку, а також потенційна здатність студентами його перейняти, засвоїти, творчо використати потенціал наставників, – з іншого боку.

Сучасна освіта є "...процесом, тобто цілісною єдністю навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегративного члена суспільства, виконуючи функцію наступності поколінь"[4: 615].

Об'єктом нашого дослідження стали психологічні аспекти спадкоємності поколінь. Предмет – взаємодія викладача і студента військового ВНЗ у навчально-професійній діяльності, спрямована на ефективність підготовки майбутніх фахівців.

Мета – виявити варіанти взаємодії викладача наставника і студента в навчально-професійній діяльності військового ВНЗ.

Взаємодія наставників (кураторів, викладачів, офіцерів) та студентів досліджувалася за допомогою спостереження, тесту Дж. Келлі, психомалюнка, методу незакінчених речень.

Усього в дослідженні взяли участь 382 викладача ВІОНПУ, 28 студентів спеціальності "Захист Вітчизни" та 568 студентів різних ВНЗ Одеси – майбутніх офіцерів запасу.

Теоретико-методологічною основою нашого дослідження стали фундаментальні положення положення вітчизняної психолого-педагогічної думки (Б.Г. Ананьєв, Л.С.Виготський, Г.С. Костюк, А.М. Леонтьєв, А.С.Макаренко, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, В.О. Сухомлинський), роботи провідних українських учених з психології виховання (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, С.Д.Максименко, В.А. Семиченко). Психологічні питання взаємодії викладача і військовослужбовця знайшли своє розкриття в роботах О.В. Барабанщикова, К.К. Платонова та С. С. Муцинова. Аналіз педагогічного процесу вищої школи вказує, що проблема спадкоємності поколінь є виражено актуальною [8; 9; 11].

Розкриття проблеми спадкоємності поколінь знаходимо в зарубіжних учених Л. Демоз, М. Мід, Е.Фредінберг, Л. Фойер, Д. Янкелович. Так, М. Мід виділила три типи оволодіння інформацією: постфігуративний, коли діти навчаються у своїх предків; конфігуративний, коли і діти, і дорослі навчаються у ровесників; префігуративний, коли дорослі навчаються у своїх дітей [6]. В умовах префігуративної культури молодь скоріше за дорослих оволодіває новизною у галузі технологій і тому нормою стало навчання в молодшого покоління. Цей висновок М.Мід деяким чином збігається з психокультурною теорією Л. Демоза, який провідною силою історії вважає психогенні зміни в особистості, що відбуваються внаслідок взаємодії поколінь батьків і дітей, збільшення інформаційного потоку від молоді до старших за віком.

Психологічною основою реалізації принципів сприяння становленню особистості майбутнього офіцера є: а) створення умов для внутрішнього прийняття студентами традиційних якостей людини-захисника країни як особистісно значущих цінностей; б) пріоритет розвитку громадянськості особистості при організації навчальної діяльності та у допризовній підготовці; в) поєднання громадянського та військового виховання в процесі набуття майбутніми офіцерами і одночасно майбутніми вчителями допризовної підготовки базової освіти; д) ціннісний підхід до забезпечення навчально-професійної підготовки майбутніх офіцерів, і одночасно вчителів допризовної підготовки.

Ціннісним орієнтиром діалогової взаємодії, що єднає учасників педагогічного процесу і сприяє успадкуванню традицій є Кодекс честі офіцера.

Визначено і стало основою для вивчення механізму спадкоємності поколінь у розвитку професійної самосвідомості особистості студента військового ВНЗ в процесі громадянського виховання молоді на найкращих традиціях попередніх поколінь.

Для розв'язання поставлених у дослідженні завдань, перевірки сформульованої гіпотези використовувалися комплекс теоретичних і емпіричних методів дослідження: теоретичні методи (аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення) використовувалися з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення концептуальних засад дослідження, уточнення сутності та особливостей взаємодії студентів і наставників; емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме і непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання, тестування) застосувалися з метою вивчення процесу та якості взаємодії між учасниками педагогічного процесу різних поколінь; психолого-педагогічний експеримент, який використовувався з метою перевірки ефективності обґрунтованих умов сприяння взаємодії викладача і студентів; методи математичної статистики застосовувалися для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами і процесами.

Щодо етапів і дослідно-експериментальної бази дослідження. Дослідження за темою дисертації проводилося поетапно на базі Одеського інституту Сухопутних військ та Військового інституту Одеського національного політехнічного університету. На першому етапі (2007-2008 рр.) визначався стан вивчення проблеми в психолого-педагогічній науці, аналізувалася практика роботи у військових ВНЗ, формувалася гіпотеза і завдання дослідження, розроблялася методика експериментального дослідження.

На другому етапі (2008-2009 рр.) – шляхом використання емпіричних методів здійснювався констатуючий та формуючий психолого-педагогічний експеримент, метою якого було виявлення і перевірка основних умов сприяння

спадкоємності поколінь у взаємодії наставників і майбутніх молодих офіцерів. На третьому етапі (2009р.) проводився теоретичний аналіз і узагальнення матеріалів, отриманих в період дослідно-експериментальної роботи.

Високий рівень спадкоємності поколінь в емоційно-вольовій, когнітивній та конативних сферах взаємодії, орієнтованої на ефективність підготовки майбутніх спеціалістів, представлено в наступних характеристиках діалогової взаємодії наставника та студента (курсанта): навчально-професійна діяльність виконається з бажанням, що передбачає стійку орієнтацію на подолання труднощів. Участь викладача у сприянні подолання труднощів тих, хто навчається, є демократичною. При ній у вихованця складається повне враження, що він сам був ініціатором конструктивної дії. Поведінка вихованців, орієнтована на успадкування досвіду наставників носить стійкий характер, що має смислотворче значення для суб'єктів педагогічного процесу – як для наставника, так і для того, хто проходить навчально-професійну підготовку у ВВНЗ. Поведінка умотивована сутнісним результатом і процесом виконання. В алгоритмах своєї поведінки вихованець обирає те в образі та діяльності наставника, що може конструктивно втілювати в спосіб власного життя. Відмічається орієнтація на отримання знань в результаті спілкування з наставником у ВВНЗ; активність дії є ініціативною. Спілкування з наставником спонукає студента до відповіді на спровоковані наставником проблемні питання, ці питання стосуються не тільки предмета, що викладає наставник, чи знань, які він передає, але й філософсько-світоглядних проблем студента як суб'єкта життєтворчості; спілкування задається авторитетом особистості викладача, його методичної грамотності. Відсоток осіб, яких характеризує такий рівень взаємодії, відносно невеликий і складає 5%. Для більшості учасників педагогічного процесу характерним є інша взаємодія з відповідним рівнем ефективності. На середньому рівні взаємовідносин при вирішенні проблеми спадкоємності поколінь у взаємодії наставника і студента: емоційне посилення до подолання труднощів виникає головним чином від зацікавленості предметом, але не походить від особистісного впливу викладача, наставника.

Подолання труднощів вихованцями відбувається завдяки періодичному втручання викладача, як керівника заняття у хід навчально-професійної діяльності вихованця. Поведінка студента умотивована формальним результатом. Наслідкування поведінки наставника відбувається на основі симпатії, але в більшій мірі механічно, без особливого обмірковування студентом цінностей чи стилю діяльності викладача. Спілкування з наставником призводить до орієнтації студента як об'єкта педагогічних впливів на засвоєння предмету. Спілкування з викладачем викликає в студента, головним чином, оцінку його якостей, але не прагнення до активної дії; виконавська активність викликана особливостями ситуаційної взаємодії (домінантною може бути вплив загальних ситуаційних особливостей середовища, настрої викладача чи стан того, хто навчається), але не має стійкого характеру, спілкування задається предметом спілкування – (навчальною дисципліною чи предметом службової професійної діяльності) і не приймає характеру активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Кількість таких осіб склала 72%.

Емоційно-вольові вияви студента на низькому рівні взаємодії при вирішенні завдань спадкоємності поколінь (13% тих, хто досліджувався) є залежними від ситуації зі характеризуються домінантою страху покарання. Якісне виконання діяльності, що потребує відповідного рівня подолання труднощів, можливо при прискіпливій увазі педагога чи старшого командира.

Поведінка студента носить некомпетентний сором'язливий або агресивно-звинувачувальний характер, не містить ініціативних звернень до викладача і здебільшого умотивована уникненням санкцій.

Студент виявляє вибіркочну активність, що спрямована тільки вузьким інтересом; активність задається вимушеними обставинами службової ситуації і обумовлюється орієнтацію на уникнення санкцій на невиконання навчальних та службових завдань.

Таким чином, суб'єкт-суб'єктна взаємодія залежить як від наставника при його провідній ролі керівника педагогічного процесу, але від особистісних якостей студента, який в більшій чи меншій мірі орієнтований на успадкування цінностей своїх наставників.

До функцій наставника належать виховна, організаторська, методично-інформаційна, координаційна, соціально-спрямовуюча, виконання яких має бути позбавлене нав'язливості. Ефективне виконання цих функцій можливе при реалізації гуманістичного змісту взаємодії, проведення з кураторами спеціальних тренінгів, участь у творчих групах спеціальної спрямованості спільно зі студентами, на яких вони одержують чи актуалізують інформацію про вікові особливості студентів, про результати діагностики їх індивідуальних якостей та інтересів.

У взаємодії наставника і військовослужбовця проявляє себе синтез різних елементів свідомості і діяльності учасників педагогічного процесу, яка має світоглядну, моральну, професійну, інтелектуальну, емоційну та естетичну сторони.

За допомогою методу експертних оцінок виявлені такі характеристики бажані взаємодії наставників до військовослужбовців: вимогливість без грубощів, приниження особистої гідності; природність, простота звертання, що не допускає фамільярності і панібратства, відповідає вимогам оптимальної дистанції спілкування; принциповість і наполегливість без роздратованості; уважність і чуйність; гумор та іронія без насміхання, що принижує гідність людини; вплив у формі вимог, попереджень без пригнічення особистості та без її приниження; віддача розпоряджень, вказівок і навіть прохань без зверхності; навчання підлеглих без підкреслення своєї зверхності в знаннях, навичках і вміннях; вміння слухати, не перебиваючи, не відволікаючись; серйозність підходу до відповіді студентів незалежно від її правильності і грамотності.

Характеристиками, що притаманні тому чи іншому офіцеру-наставнику є широта, стійкість та ефективність його впливу на військовослужбовців. Широта впливу наставника в процесі педагогічної взаємодії характеризується вмінням офіцера чи викладача впливати на кожного студента в будь-якій службовій чи життєвій ситуації і особливо при вирішенні складних питань під час керівництва підлеглими і проведенні навчально-виховної роботи. Стійкість виражається в постійності прояву такого впливу, ефективність – характеризується глибиною виховного впливу, творчим характером, різноманітністю зовнішньої форми і гнучкістю застосування з врахуванням індивідуальних особливостей студентів. Ці дані вказують на залежність ефективності взаємодії наставника і студента з метою вирішення проблем спадкоємності поколінь від педагогічної культури педагогічного складу (В.І. Зелений).

Висновки. Проблема спадкоємності поколінь у взаємодії студента і викладача має вирішуватися в ціннісно-смисловому аспекті їх спільної навчально-професійної діяльності у ВВНЗ. Суб'єкт-суб'єктний характер цього процесу робить можливим оптимізацію цього процесу.

У процесі діалогової взаємодії наставника з представниками сучасного молодого покоління відбувається те тільки передача досвіду, але спостерігаються елементи обміну досвідом, наприклад, з боку молодшої людини, це спілкування в просторі технічних новин. Успішність взаємодії в цьому аспекті взаємного обміну досвідом стає фоном для встановлення довірливих і паритетних взаємин старшої людини і юнака і його відкритості до засвоєння професійних знань і життєвої мудрості.

Слід відзначити, що студентство акцентує увагу на впевненості у собі, цілеспрямованості, життєрадісності, раціоналізмі, самореалізації, а старша генерація наставників більш цінує відповідальність, толерантність, чуйність тощо, тому в подальших наукових пошуках необхідно здійснити пошуку в обраному напрямку щодо вивчення динаміки формування ціннісної сфери особистості студента, психологічних механізмів і тенденцій ціннісного самовизначення студентів-майбутніх офіцерів; розробити програму ефективного діагностико-корекційного дослідження ціннісної сфери, яка може бути використана для оптимізації громадянського самовизначення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С., Толмасова А.К. Социальная среда, межгрупповое взаимодействие и социальная идентичность личности /

- В.С. Агеев, А.К. Толмасова // Личность и социальная среда: идеологические и психологические аспекты общения. – М., 1987. – С. 9—59.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А. Ф.Бондаренко. – М.: "Класс", 2001. – С. 29-30.
3. Герцен А.И. Концы и начала / А.И. Герцен // Соч.: В 9 т. – М.: Художественная литература, 1958. - Т. 7. - С. 488-499.
4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кон И.С. К проблеме национального характера / И.С. Кон // История и психология /Под ред. Б.Ф. Поршнева, Л.И. Анцыферовой. – М., 1971. – С. 122-158.
6. Мид М. Культура и мир детства/ М. Мид; сост. и предисл. И.С.Кона. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
7. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль "Направленность" (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
8. Сучасні аспекти виховання студентської молоді: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Харків: ХНАМГ, 19-20 березня 2009. – 175 с.
9. Иванова М.А. Психологические аспекты адаптации студентов к высшей школе / М.А. Иванова. – СПб.: Нестор, 2000.
10. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
11. Шумская Л.И. Современное студенчество: Возрастные и социально-психологические особенности / Л.И. Шумская // Психология. – 2000. – №3. – С.3-11.

Подано до редакції 02.09.09

РЕЗЮМЕ

У статті представлено аналіз різних варіантів взаємодії наставника і студента. Дослідження проводилося на контингенті майбутніх офіцерів. Показано залежність якості взаємодії від педагогічної культури наставників. Виявлено типові варіанти взаємодії педагога та студента у процесі навчально-професійної діяльності.

Ключові слова: студенти, наставники, вищий військовий навчальний заклад, взаємодія студента та викладача.

А.М. Дончак
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ПОКОЛЕНИЙ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ВВУЗ

РЕЗЮМЕ

В статье представлен анализ различных вариантов взаимодействия наставника и студента. Исследование проводилось на контингенте будущих офицеров. Показана зависимость качества взаимодействия от педагогической культуры наставников. Выявлены типичные варианты взаимодействия педагога и студента в процессе учебно-профессиональной деятельности.

Ключевые слова: студенты, наставники, высшее военное учебное заведение, взаимодействие студента и преподавателя

А.М. Donchak
PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF GENERATIONS HEREDITY IN EDUCATIONAL PROCESS

SUMMARY

The article analyzes some variants of interaction between teacher and student. The study was held on the contingent of future officers. The author shows dependence of interaction quality on teacher's pedagogical culture; reveals some typical variants of interaction between teacher and student in the process of educational activity.

Keywords: students, teachers, higher military educational institutions, interaction between student and teacher.
